

Árvai Tamás (1978) a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájában szerzett fokozatot, lelkész. Kutatási területe az asszír ideológia és propaganda.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Az asszír Münchhausen báró kalandjai. II. Sarrukín egy hadjárata az asszír propaganda szemszögéből (2010/2).

Meseszerű és ritualisztikus elemek II. Aššur-nāšir-apli királyfelirataiban

Árvai Tamás

Bevezetés

A térben és időben tőlünk távoli szövegek értelmezése nem egyszerű feladat. A szavak és mondatok egy, a miénktől teljesen eltérő *asszociációs háló* struktúrájába ágyazódnak bele.¹ Ha ezt olvasás közben nem tudatosítjuk, félreértelmezzük a szöveget és annak világát. Úgy járhatunk, mint az egyszerű idős hívő, aki a virágvasárnapi történetet hallgatva fölsóhajtott: „Szegény Jézusnak csak egy számár jutott!” A számár (és a ló) különböző pozíciót töltött be a 21. századi hívő és a bibliai író asszociációs hálójában – ennek figyelmen kívül hagyása pedig a szöveg értelmezésének torzulásához vezetett.²

Ugyanezt a szakadékot kell tudatosítani a (poszt)modern olvasó és az asszír királyfeliratok ókori írnokai között is. A szöveghez való radikálisan különböző viszonyulás sok tényező függvénye, amelyek közül az egyik legjelentősebb az írás helye a társadalomban. Míg számunkra az asszír királyfeliratok egy széles réteg számára hozzáférhető, több ezer példányban megjelent, nyomtatott szöveggyűjteményben találhatóak, s csak egy a választható olvasmányok százai közül, addig az ókori Mezopotámiában ugyanezek a szövegek egy alapvetően orális társadalom csupán vékony rétege számára hozzáférhető „faldíszítő” elemek voltak.³ Nem tudjuk, hogy fölolvasták-e ezeket, s ha igen, kinek (a királynak és az előkelőknek, esetleg a város lakosságának?) és mikor (vallási ünnepek alkalmából, diadalmenetek során?).⁴ Témám szempontjából a legfontosabb szempont a feliratot megalkotó írnok orális közege, melynek hatása alól ő maga sem vonhatta ki magát. Az asszír királyfeliratok két, a szóbeli szövegekre jellemző sajátosságot hordoznak magukon: az ismétlést és a strukturáltságot.

Az ókori – és egyben szóbeli – társadalmak szövegeire a szavak, frázisok, mondatok nagyfokú ismétlése jellemző. Ez teljesen idegen a mi fogalmazási szokásainktól, hiszen számunkra az számításra kifizetődő és választékosnak, ha minél jobban kerüljük az ismétléseket és tautológiákat. A premodern társadalmak azonban egészen máshogy viszonyultak az ismétlésekhez. Nehezen kiismerhető, sőt sok esetben veszélyeket rejtő környezetük az ismétlések által vált befogadhatóvá. Azok az impulzusok, ingerek, események, melyek kivételesek, vagy csak igen ritkák, a félelem érzését keltik, óvatosságra intenek és éberré tesznek, fölkészítve az ismeretlen jelenség mögött esetlegesen meghúzódó veszély kivédésére. Ezzel szemben az ismétlődő és ezáltal megszokottá váló ingerek és események a biztonság forrásaivá válnak.⁵ Ezt a természetben elsajátított megfigyelést hosszabbították meg és vitték be az emberek a saját kultúrájukba, létrehozva az ismerős jelek redundanciájának egész sorát, kezdve a használati tárgyak és ruhák díszítőelemeitől⁶ a népdalok motívumain,⁷ az építészet formáin,⁸ továbbá a személyközi kommunikáción⁹ át egészen a szakrális szövegekig¹⁰ – hogy csak néhány példát említsek. Ebben az összefüggésben értékelendő az asszír királyfeliratok szavainak, frázisainak nagyszámú ismétlődése is.

Másrésről a repetíciók nem kuszán, ömlesztve jelentek meg, hanem jól megfogható szerkezetekben kristályosodtak ki. A jelenség ismét egy ősi emberi tapasztalathoz kötődik. A világ csak egy „konceptuális keret”¹¹ segítségével ragadható meg – más-különben értelmezhetetlen jelek össze nem függő sokaságára hullik szét.¹² A szerkesztettség érzése tehát – azáltal, hogy kidobja a lényegtelen ingereket és emlékké

alakíthatóvá teszi a lényegeseket – befogadhatóvá, értelmezhetővé teszi az észlelt világot. Ez a strukturáltság köszön vissza premodern kultúrák szövegeiben. Erre elsőként talán Vlagyimir Propp (1895–1970) orosz népmesekutató világított rá az 1920-as évek végén. Az eredetileg szóbeli szövegek – függetlenül a történetek sokszínűségétől – mindig ugyanabba a mintázatba rendeződtek:

A cár ad a vitézének egy sast. A sas elviszi a vitézt egy másik birodalomba.

A nagyapó ad Szucsenkónak egy lovat. A ló elviszi Szucsenkót egy másik birodalomba.

A varázsló ad Ivánnak egy csónakot. A csónak elviszi Ivánt egy másik birodalomba.

A cárkisasszony ad Ivánnak egy gyűrűt. A gyűrűt szolgáló vitézek elviszik Ivánt egy másik birodalomba.¹³

Az orosz népmesék vizsgálata során tehát nem a változó komponensek (a cár, a nagyapó, a varázsló, a cárkisasszony stb.) a fontosak, hanem a változó komponensekhez funkcionálisan kapcsolódó változatlan igék.

Hasonló jelenséget más szóbeli kultúra szövegeiben is megfigyeltek,¹⁴ és olybá tűnik, az asszír királyfeliratok hadjáratleírásai sem kivételek ez alól – legalábbis az általam átvizsgált 600 éves periódusban (Kr. e. 13. század első felétől a Kr. e. 8. század végéig).¹⁵ Jelen cikkben azonban lehetetlen volna a teljes korszak ismertetése. Ehelyett egy király egyetlen feliratának hadjáratleírását választom ki, mely – részben terjedelméből (a leghosszabb ismert királyfelirat), részben pedig kivételes sértetlenségéből kifolyólag – jól reprezentálja az igéknek az egész időszakra jellemző repetícióját és strukturálódását. II. Aššur-nāšir-apli (Kr. e. 884–859) *Annales*éről van szó.¹⁶

Repetíció és struktúra

Az elemzés kiindulási pontja a II. Aššur-nāšir-apli *Annales*-ének hadjáratleírásaiban szereplő igék ismétlődése. A szövegben szereplő verbumokat négy csoportra lehet osztani (1. táblázat):

- (1) Lehetnek repetitív igék, melyek funkcionálisan és strukturálisan mindig ugyanazt a pozíciót töltik be a szövegben (pl. *maḥāru*, 'fogad'). Táblázatban való jelölése R-F (= repetitív-funkcionális).
- (2) A második csoport olyan igéket foglal magába, melyek repetitívek ugyan, de nem rendelkeznek funkcionalitással, tehát strukturálisan egymástól független helyeken bukkannak föl (pl. *nadū*, 'odadob, letesz'). Jelölése R-NF (= repetitív-nem funkcionális).
- (3) Vannak olyan igék, melyek ismétlődése alacsony, vagy esetleg csak egyszer fordulnak elő, tehát nem repetitívek, a szó szemantikája és a struktúrában betöltött helye alapján mégis funkcionálisnak tekinthetők (pl. *kānu*, 'igaznak, hűnek, egyenesnek lenni'). Rövidítve NR-F (= nem repetitív-funkcionális).
- (4) Végül pedig szórványosan előfordulnak olyan igék is, melyek se nem repetitívek, se nem funkcionálisak (pl. *balātu*, 'él'), ezeket NR-NF-ként jelölöm (= nem repetitív-nem funkcionális).

	<i>Repetitív igék</i>	<i>Nem repetitív igék</i>
Funkcionális igék	(1) R-F: <i>maḥāru</i>	(3) NR-F: <i>kānu</i>
Nem funkcionális igék	(2) R-NF: <i>nadū</i>	(4) NR-NF: <i>balātu</i>

1. táblázat

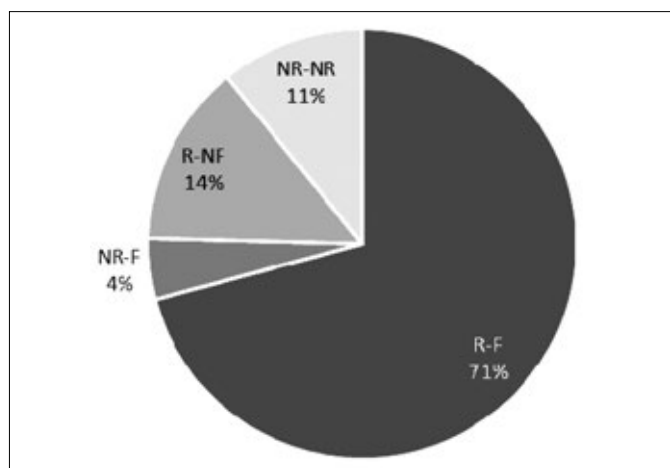
Bizonyos igék egyszerre több kategóriában is jelen lehetnek. A csavarhúzózt általában szerszámként használom, de bizonyos esetekben más összefüggésbe is kerülhet, például rámutathatok vele a táblára. Ugyanígy, egy ige egy adott pozícióban funkcionálisnak tekinthető, kivételes esetekben azonban, más jelentésárrnyalattal, funkcionális szempontból üresen jelenik meg. A *šabātu* ('megragadni') kifejezés funkcionálisan 11 alkalommal jelenik meg II. Aššur-nāšir-apli *Annales*-ében az ellenség behódolásának képénél (*šēpīja išbatū*, az ellenség „megragadta a lábam” [hogyan megcsókolja azt]);¹⁷ de amikor az író mellékesen megjegyzi, hogy a lázadó Halziluha városába a király egyik elődje, II. Šulmānu-ašarēdu (Kr. e. 1031–1019) telepített (*ušašbitušūnu*) annak idején embereket, nem funkcionális módon használja az igét (i 103). Az egyébként, hogy egy ige nem funkcionális, nemcsak a szerkezetben betöltött, illetve nem betöltött helye, hanem az igetörzs (Š, műveltető) és az ige alanya alapján is megítélhető. A szöveg a Halziluha kapcsán megjelenő deklinációs formában soha nem használja a *šabātu* igét a behódolás funkcionális kifejezésére. Nyelvtani elemzésünk szempontjából tehát ugyanarról az igéről van szó mindkét esetben, de a nyelvtani alak jelzi, hogy a hozzá kapcsolódó asszociációs háló egészen különböző – és ebben a szemantikai értelemben akár két különböző szóról is beszélhetünk.

Ha ezeket a kategóriákat II. Aššur-nāšir-apli *Annales*-ével kapcsolatban diagramra vetítjük, akkor szembevetünk (1. ábra), hogy a funkcionális és repetitív (1) elemek dominálnak a szöveg igéi között. Az összes előforduló igék 70,8%-át a repetitív funkcionális igék teszik ki. Ha ehhez hozzávesszük azokat az igéket, melyek nem repetitívek ugyan, de a struktúrában meghatározott helyük alapján funkcionálisnak tekinthetők (3), akkor azt látjuk, hogy a szövegező által használt igék valamivel több mint a háromnegyede (75,4%) ideológiailag terhelt asszociációkat hívtak elő az asszír társadalomban.

Az „ideológiailag terhelt ige” annyit tesz, hogy egy verbum az asszír elmék asszociációs hálójában strukturálisan ugyanazt a helyet foglalta el, mindenkinek ugyanaz jutott róla az eszébe. Ahogy már említettem, nem lehet biztosat mondani arról, hogy maguk a szövegek milyen mértékig voltak hozzáférhetők az asszír társadalomban, de az leszögezhető: ha az asszír királyfeliratok nem is voltak az ideológia formálói, mindenképpen az ideológia kifejezői voltak. Ezekben belül pedig a funkcionális igék reprezentálták az asszírok számára azt a „konceptuális keretet”, melyen keresztül nézve a világ értelemmel telítődik.

A repetitív funkcionális (1) és nem repetitív, de funkcionális (3) igék mentén olvasva a hadjáratleírásokat kirajzolódik a szöveg szerkezete, mely témákra és altémákra bomlik. A témákat az ellenség és az asszír király tevékenységének váltakozása jellemzi:

- (1) Ellenség 1: Az ellenség lázadása.
- (2) Asszír király 1: Az asszír király útja A pontból B pontba.
- (3) Ellenség 2: Az ellenség fölfuvalkodottsága.

1. ábra. Az *Annales* ige típusainak aránya

- (4) Asszír király 2: Az asszír király győzelme és hódítása.
 (5) Ellenség 3: Az ellenség válasza az asszír király győzelmére (menekülés vagy behódolás formájában).
 (6) Asszír király 3: Az asszír király betagozza a meghódított tartományt.

A témákat tagoló altémák az adott szereplő cselekvési lehetőségeit részletezik. Ez a rendszer alkotja a szövegek makrostruktúráját. Emellett bizonyos altémákban belül mikrostrukturális rendszerek is kikristályosodnak. Leglátványosabban ez az *Asszír király 3* egység *Ajándékfogadás* altémájában érhető tetten, ahol a listák determinisztikus szekvenciákba szerveződnek.¹⁸ A makrostruktúra tehát mondatokból tevődik össze, me-

lyeket – az akkád nyelvtan szabályai szerint – minden esetben egy verbum zár. (Lásd a 2. táblázatot, amelyben az altéma funkcionális igéi ábécésorrendben, a leggyakoribb igék pedig félkövéren szedve szerepelnek.)

Ezeket a témákat és altémákat fűzi föl az *Annales* szövegezője 102 hadjárat kapcsán ugyanennyi cselekményszárra. Az író persze nem használ fel minden egyes hadjáratnál minden lehetséges ige-t. A munkáját sokkal inkább úgy lehet elképzelni, mintha egy festő hatalmas palettájáról válogatná össze a művéhez szükséges színeket. A színhasználat sorrendjének megvan ugyan a konvencionális menete, de önkényesen dönt arról, milyen árnyalatot használ, vagy melyeket hagyja ki. Így az asszír királyfelirat írója számára is adott a kötelező szekvenciasor, de ha valami miatt úgy látja jónak, kihagyhatja az első témát, az *Ellenség lázadását*, és kezdhet rögtön az *Út* bemutatásával. Ugyanezen az alapon válogathat az altémák között is. Az út bemutatásánál kimaradhat az *Isteni segítség* igénybevétele vagy a *Mustra*, és a hadjárat kezdődhet rögtön az *Indulással* is, de a szövegező ezek után már nem térhet vissza egy hadjáraton belül ezekhez az altémákhoz, tehát indulás után már nem kérheti az istenek segítségét. A leírás sorrendje tehát rögzített, de az elemek – a palettáról válogató festőhöz hasonlóan – szabadon választhatók.

A 2. táblázatban a leggyakrabban használt altémák igéi (félkövéren kiemelve) alapján a következőképpen rekonstruálható egy ideális hadjáratleírás szerkezete:

„Hír érkezett hozzám (*tāru*), hogy az ellenség áthágta (*nabalkutu*) az isteneknek tett esküt. Aššur isten támogatásával (*ina tukulti Aššur*) seregszemlét tartottam (*dekū*), és elindultam (*namāšu*) saját országból, mentem (*alāku*),

Téma	Altéma	Funkcionális ige	Darab	Százalék	Összesen
Ellenség 1	Lázadás	<i>kalū</i> , „visszatart” (adót)	1	8,3%	12 (100%)
		<i>nabalkutu</i> , „áthág” (esküt)	6	50,0%	
		<i>tāru</i> , „visszajut” a hír a lázadásról	5	41,7%	
Asszír király 1	Isteni segítség	<i>ina qibit Aššur</i> , „Aššur parancsára”	2	22,2%	9 (100%)
		<i>ina rešūte Aššur</i> , „Aššur segítségével”	2	22,2%	
		<i>ina tukulti Aššur</i> , „Aššur támogatásával”	5	55,6%	
	Mustra	<i>dekū</i> , „förlállít” (sereget)	5	100,0%	5 (100%)
	Indulás	<i>namāšu</i> , „elindul”	54	100,0%	54 (100%)
	Út	<i>alāku</i> , „megy”	12	14,5%	83 (100%)
		<i>arādu</i> , „(le)megy”	11	13,3%	
		<i>ašū</i> , „(ki)jön”	2	2,4%	
		<i>ebēru</i> , „(át)kel”	18	21,7%	
		<i>derū</i> , „megy”	2	2,4%	
		<i>elū</i> , „(fö)l)megy”	3	3,6%	
		<i>erēbu</i> , „(be)lép”	10	12,0%	
		<i>etēqu</i> , „(át)vág”	4	4,8%	
<i>nabalkutu</i> , „(át)hág” (hegyen)		3	3,6%		
<i>nakāšu</i> , „(át)vág” (sziklát, hogy utat csináljon)		2	2,4%		
<i>naqāru</i> , „(össze)tör” (sziklát, hogy utat csináljon)		2	2,4%		
<i>šabātu</i> , „megragad” (utat)	14	16,9%			
Érkezés	<i>qerēbu</i> , „közeledik”	22	100,0%	22 (100%)	
Ellenség 2	Hamis bizalom	<i>lā šabātu</i> , „nem ragadta meg” a lábamat a hódolat jeléül	2	16,7%	12 (100%)
		<i>takālu</i> , „bizik” a falakban/seregében	7	58,3%	
		<i>tebū</i> , csatára „emelkedik”	3	25,0%	

2. táblázat

<i>Téma</i>	<i>Altéma</i>	<i>Funkcionális ige</i>	<i>Darab</i>	<i>Százalék</i>	<i>Összesen</i>
Asszír király 2	Ostrom	<i>lamû</i> , „körülvesz”	11	100,0%	11 (100%)
	Harc	<i>maḥāšu</i> , „megver”	4	33,3%	12 (100%)
		<i>napāšu</i> , „szétver”	4	33,3%	
		<i>šakānu</i> , „(rá)rak, (rá)mér” (vereséget)	4	33,3%	
	Hódítás	<i>kašādu</i> , „meghódít”	36	90,0%	40 (100%)
		<i>šabātu</i> , „megragad”	4	10,0%	
	Öldöklés	<i>dāku</i> , „(meg)öl”	27	60,0%	45 (100%)
		<i>maqātu</i> , „levág”	18	40,0%	
	Fosztogatás	<i>šabātu</i> , „megragad”	21	41,2%	51 (100%)
		<i>šalālu</i> , „kifoszt”	30	58,8%	
	Kegyetlenkedés	<i>akālu</i> , „megemészt” (hullákat a szakadék)	5	9,1%	55 (100%)
		<i>alālu</i> , „fölkaszt” (embereket fára)	2	3,6%	
		<i>ḫalāpu</i> , „kiterít” (hullákat)	5	9,1%	
		<i>kāšu</i> , „megnyúz”	5	9,1%	
		<i>malû</i> , „megtelik” (a völgy hullákkal)	2	3,6%	
		<i>nakāsu</i> , „levág” (fejeket)	8	14,5%	
		<i>rašāpu</i> , „halmot rak” hullákból/fejekből	7	12,7%	
		<i>šarāpu</i> , „vörösre festi” a tájat a vér	4	7,3%	
		<i>šarāpu</i> , „eléget”	9	16,4%	
		<i>tabāku</i> , „fölhalmoz” (hullákat)	3	5,5%	
Zsákmány	<i>arādu Š</i> , „hozat”	1	12,5%	14 (100%)	
	<i>nāšu</i> , „elvisz”	2	25%		
	<i>tāru</i> , „visszahoz”	5	62,5%		
Pusztítás	<i>napālu</i> , „elpusztít”	26	29,5%	88 (100%)	
	<i>naqāru</i> , „szétrombol”	25	28,4%		
	<i>šarāpu</i> , „föléget”	30	34,1%		
	<i>tāru</i> , „visszafogat” a káoszba	7	8,0%		
Terror	<i>saḫāpu</i> , „ledönt” a félelmetes ragyogás	5	71,4%	7 (100%)	
	<i>tabāku</i> , „kiárad” a terror	2	28,6%		
Ellenség 3	Ijedelem	<i>adāru</i> , „sötét félelem fogja el”	2	9,5%	21 (100%)
		<i>ana šuzub</i> , „hogy mentsék életüket”, elmenekültek	9	42,9%	
		<i>garāru</i> , „megijed”	4	19,0%	
		<i>palāhu</i> , „félelem fogja el”	6	28,6%	
	Menekülés	<i>ašû</i> , „kimegy” a hegyekbe	1	4,8%	21 (100%)
		<i>elû</i> , „fölmegy” a hegyekbe	7	33,3%	
		<i>maqātu</i> , „(vissza)esik”	1	4,8%	
		<i>ašāru D</i> , „(el)menekül”	1	4,8%	
		<i>naparšudu</i> , „(el)menekül”	5	23,8%	
		<i>šabātu</i> , „megragadja” a menekülés útját	6	28,6%	
	Behódolás	<i>arādu</i> , „(el) megy” a királynak	4	26,7%	15 (100%)
		<i>šabātu</i> , „megragadja” a király lábát	11	73,3%	
	Asszír király 3	Deportálás	<i>abālu</i> , „elvisz, deportál”	3	25,0%
<i>nasāḫû</i> , „kitép”			6	50,0%	
<i>šabātu Š</i> , „letelepít”			3	25,0%	
Táborozás		<i>biādu</i> , „eltölt” (éjszakát)	23	46,9%	49 (100%)
		<i>šakānu</i> , „föllállít” (tábort)	23	46,9%	
		<i>tāru</i> , „visszatér” a táborba	3	6,1%	
Ajándék		<i>maḫāru</i> , „fogad”	41	93,2%	44 (100%)
		<i>abālu</i> , „hoz”	3	6,8%	
Teher		<i>emēdu</i> , „ráhelyez”	3	15,8%	19 (100%)
		<i>kānu D</i> , „bevezet, megalapít, meghatároz” (adót)	1	5,3%	
Toborzás		<i>šakānu</i> , „beiktat” (adót, helytartót)	15	78,9%	6 (100%)
		<i>nasāqu</i> , „kiválogat”	6	100,0%	
Szakrális	<i>epēšu</i> , „készít” (áldozatot, sztelét)	8	32,0%	25 (100%)	
	<i>bānu</i> , „épít” (sztelét)	1	4,0%		
	<i>izzizzu</i> , „(fö)állít” (sztelét)	6	24,0%		
	<i>šakānu</i> , „elhelyez” (sztelét)	2	8,0%		
	<i>šaḫāru</i> , „(fö)lír” (hóstedteket)	7	28,0%		
	<i>zaqāpu</i> , „(fö)állít” (sztelét)	1	4,0%		

2. táblázat (folytatás)

átkeltem (*ebēru*) egy folyón, közeledtem (*qerēbu*) az ellenséges országhoz. Az ellenség saját várának falaiban bízott (*takālu*). Megostromoltam (*lamū*) a várat. Az ellenséget megvertem (*maḥāšu*), seregét szétszórtam (*napāšu*), és vereséget mértem rá (*šakānu*). Meghódítottam (*kašādu*) az ellenséges országot. Vérengzést rendeztem (*dāku*) az ellenség sorai között. Kifosztottam városát (*šalālu*). A foglyokat elégettem (*šarāpu*). A zsákmányt hazavittem (*tāru*). A várost elpusztítottam (*napālu*), szétromboltam (*naqāru*) és felégettem (*šarāpu*). Félelmetes ragyogásom elborította őket (*saḥāpu*). Az ellenség megijedt (*palāhu*), és hogy mentse életét (*ana šuzub*), fölmenekült (*elū*) a hegyekbe / a hódolat jeléül megragadta a lábam (*šabātu*). A népet kitelepítettem (*nasāhu*). Tábort állítottam (*šakānu*), és ott töltöttem az éjszakát (*biātu*). Ajándékokat fogadtam (*maḥāru*) a környező népektől. Adót vettem ki rájuk (*šakānu*). Az ellenség legjobb katonáit besoroztam a seregembe (*nasāqu*). Egy sztelét készítettem (*epēšu*), amelyre fölirtam (*šaṭāru*) hőstetteimet, és fölállítottam azt (*izuzzu*).”

Az írrok tehát egy ehhez hasonló ideális hadjáratleírás „palettájából” állította össze a szöveget. Ismernie kellett a témák és altémák szekvenciáját, azt, hogy mikor használhat kizárólag egy funkcionális igét, illetve, ha variálási lehetősége van egyes szintaktikai egységeken belül, akkor milyen halmazból meríthet; ismernie kellett tehát az összes lehetséges funkcionális igét (R-F és NR-F). Így tulajdonképpen minden funkcionális ige egyben potenciális repetitív ige is. Hogy végül statisztikailag melyik bizonyult repetitív igének, csupán attól függött, az író éppen akkor melyik igét használta véletlenszerűen többször.

Két egymást követő hadjárat leírása – a szekvenciasor szabályait betartva – egészen különbözőnek tűnhet. Az egyik lehet rövid, csak néhány elemet fölhasználó (például Ištarâte meghódítása Kr. e. 879-ben, ii 86–87), míg az azt követő lehet hosszú, majdnem minden témát magában foglaló (Matiatu meghódítása, ii 87–91). Így állapítható meg az a paradox kettősség az asszír királyfeliratokkal kapcsolatban, hogy egyrészt – mind tér, mind idő szempontjából – színes variációk sokaságát nyújtják (első olvasatra elrejtve a mögöttes szigorú szerkezetet), ugyanakkor strukturálisan nézve minden individualitást nélkülöző, monoton és sablonos alkotások.¹⁹ A paletta színeinek összeválogatását részben a tényleges hadjáratról szerzett információk, részben pedig az írói szabadság befolyásolhatta. A domborművek ábrázolásaiából jól ismert, hogy az asszír sereget írrokok is elkísérték hadi vállalkozásaikon.²⁰ Így akár elsődleges szemtanúként is jelen lehettek az ostromoknál és csatákban. Ugyanakkor – a szerkesztés szigorú szabályaiból kiindulva – az is elképzelhető, hogy az asszír királyfeliratokat elkészítő írrokok csak másodkézből, esetleg a hadjáraton részt vevő írrok kollégák elbeszéléseiből értesültek az eseményekről, és ezeket a kapott információkat szorították be a sémák által nyújtott lehetőségek keretei közé. Akárhogy is volt, a szövegezőnek egy rendkívül komplex rendszert kellett észben tartania, és minden egyes hadjáratleírásnál alkalmaznia.

Látjuk tehát, hogy a funkcionálisan repetitív igék kirajzolják egy hadjárat menetét. Említettem már a bevezetőben a repetitív és a strukturáltság jelenségét. Ezen a ponton azonban érdemes elmélyíteni a fenomén jelentőségét. Ha a premodern kultúrák profán kommunikációjában megfigyelhető az ismétlés és szerkesztettség, akkor ez hatványozottan van jelen a szakrális diskurzusban. A régi ember a mágia segítségével szorította gondolkodási keretébe az általa fizikálisan befolyásolhatatlan tényezőket (időjárás, betegség, jövő stb). A mágikus rituálé pedig éppúgy, sőt még jobban épít az információs jelek redundanciájára, mint a profán üzenettovábbítás. A biztonság keresése a szent jelenlétében hangsúlyosabb, mint a hétköznapi ügyletek elintézése során. Ennek tudatában pedig érthető, miért olyan fontosak az asszír királyfelirat írrokai számára a ciklikus ismétlések. Az asszír társadalomban ezek a szövegek mágikus jelentőséggel rendelkeztek.²¹

A Ninurta-templom felirata¹

Aššur-iddin limmu évében² [Kr. e. 881]
ii 23b–25a Aššur-iddin limmujában hírt kaptam róla, hogy Nür-Adad, Dagara ország sejkje (nasiku) fellázadt, egész Zamua összegyűlt. Egy falat építettek Babitú város hágójában, harcot és csatát kezdeményeztek ellenem.

25b–27a Aššur, a nagy úr, az én uram és az előttem vonuló isteni jelvény segedelmével, Aššurnak, uramnak adáz fegyvereivel (felszerelve), szemlét tartottam a fegyverek (és) a csapatok felett, és a Babitú városánál fekvő hágóhoz vonultam.

27b–29a Az ott lévő csapatok tömegében bízva csatát vállaltak ellenem. Az előttem vonuló isteni jelvény hatalmas erejének (segítségével) megütöttem velük, vereséget mértem rájuk, soraikat megbontottam. Harcosaik közül 1460 embert vágtam le a hágóban.

29b–31a Uzé, Berutu és Lagalaga városokat, erődített városait az őket övező 100 kisebb várossal együtt elfoglaltam, foglyaikat, vagyonukat, marháikat, juhaikat elzsákmányoltam. Nür-Adad, hogy életét mentse, a magas hegyek közé (menekült), 1200 harcosát elragadtam.

31b–33a Dagarából továbbindulva Bāra városához értem. Bārát elfoglaltam, 320 harcosukat fegyverrel leöltem, marháikat, juhaikat és minden értéküket elhajtottam, 300 harcosukat elragadtam.

33b–35a Tišri (VII.) hónap 15. napján elindultam Kalzi városából, és Babitú hágóján átkeltem. Babitúból továbbindulva a Nimuš-hegyhez értem, amit lullu nyelven Kiniba-hegynek neveznek. Elfoglaltam Bunāsit, az erődített várost – ahol Mušašina (uralkodott) – és a körülötte fekvő 30 kisebb települést. A harcosok megijedtek, és a magas hegyre menekültek.

35b–37a A hős Aššur-nāšir-apli madárként repült utánuk, (és) tetemeiket halomba hordta a Nimuš-hegyen. Levágta 326 harcosát, (Mušašinát) megfosztotta lovaitól. Maradékukat elnyelték a hegy szakadécai és vízmosásai.

37b–38 A Nimuš-hegyen elfoglaltam hét várost, amelyeket korábban megerődítettek. Tömegével mészároltam őket, foglyaikat, vagyonukat, marháikat és juhaikat elhurcoltam, (majd) felégettem a városokat. (Ezután) visszatértem táboromba, (és) ott töltöttem az éjszakát.

39–43 Ebből a táborból kiindulva a Nimuš-hegy körüli síkság városai ellen vonultam, e városokat korábban senki sem látta. Elfoglaltam Larbusut, az erődített várost – ahol Kirtiāra

¹ A kallui Ninurta-templom falait borító orthostatos lapokon futó szöveg az egyik leghosszabb asszír királyfelirat. A szöveg újabb kiadása a korábbi szakirodalom felsorolásával: RIMA 2, A.0.101.1.

² Asszírban az egyes éveket egy-egy magasrangú hivatalnokról nevezték el, az adott évnek nevet adó hivatalnok (akkád *limmu* vagy *limu*, görögül *eponymos*) nevével kezelve a szövegeket.

(uralkodott) – a körülötte fekvő nyolc kisebb településsel együtt. A harcosok megjedtek, és egy magas hegyre menekültek. A hegy oly meredek volt, mint a kard hegye. A király a csapataival (mégis) utánuk mászott. Tetejüket ledobáltam a hegyről, 172 harcosukat levágtam, a hegy szakadékait megtöltöttem katonáikkal. Foglyaikat, vagyonukat, marháikat és juhaikat elhurcoltam, (majd) felégettem a városokat. (A levágtott) fejeket a hegy fáira aggattam, serdületlen fiaikat és lányaikat megégettem. Visszatértem táboromba, és ott töltöttem az éjszakát.

⁴⁴⁻⁴⁷ Ebben a táborban maradtam. A Larbusu, Dūr-Lullumu, Bunisu és Bāra városokhoz tartozó 150 település (lakóit) tömegével megszároltam, elragadtam foglyaikat, e településeket leromboltam, elpusztítottam, tűzben felégettem. Bāra város 50 harcosát csatában vágtam le a síkságon. Ekkor Aššurnak, uramnak félelmes ragyogása elborította Zamua királyait, megragadták lábamat. Lovat, ezüstöt (és) aranyat vettem át (tőlük). Az egész országot egyesítettem, ló, ezüst, arany, gabona és szalma adót, valamint közmunkaszolgálatot vettem ki rájuk.

^{48-49a} Tukulti-Aššur-ašbat¹ városából elindultam, a Nispi-hegy lába felé vettem az irányt. Egész éjjel menetelve a Gamru és az Edinu hegyek között fekvő távoli városokhoz értem, (amelyeket) Nūr-Adad megerődített. Elfoglaltam Berutu városát, és felégettem azt.

Miqtī-adur limmu évében [Kr. e. 880]

^{ii 49b-53a} Miqtī-adur limmujában (éppen) Ninivében voltam, amikor híre jött, hogy Ameka (és) Araštua visszatartják az adót, és nem teljesítik Aššurnak, uramnak közmunkaszolgálatát. Aššur, a nagy úr, az én uram és az előttem vonuló isteni jelvény parancsára Sivan (III.) hónap első napján harmadjára indultam hadba Zamua ellen. Harci kocsisaimra és (többi) csapatomra nem várván, elindultam Kalzi városából, átkeltem az Alsó-Záb folyón, beléptem a Babitu-hegy hágóján. Átkeltem a Radānu folyón, (és) az egész napot a Simaki-hegy lábánál töltöttem. Átvitettem Dagara ország adóját: marhát, juhot és bort.

^{53b-56a} A Simaki-hegy lábától magammal vittem erős harci kocsisaimat, lovasságomat és elit csapataimat. Egész éjjel meneteltem, átkeltem a Turnat-folyón, és a nap első fényénél megérkeztem Ammalihoz, Araštua (király) erődített városához. Gyalogos rohammal támadtam, a várost elfoglaltam, 800 harcosát fegyverrel leöttem. Tetejükkel megtöltöttem a város utcáit, házaik vörösre festetem vérük-

¹ Egyértelműen asszír név, jelentése: „Bizalmamat Aššur (istenbe) vettem?”. A várost a helyiek nyelvén Arrakdinak hívják (ii.77. sor), és ezen a néven említik a II. Šarrukīn kori adminisztratív szövegek is. A várost úgy tűnik, Aššur-nāšir-aplinak nem kellett elfoglalnia, s a település neve alapján talán egy asszír enklávét lakhatta.

Meszerűség és rituálészerűség

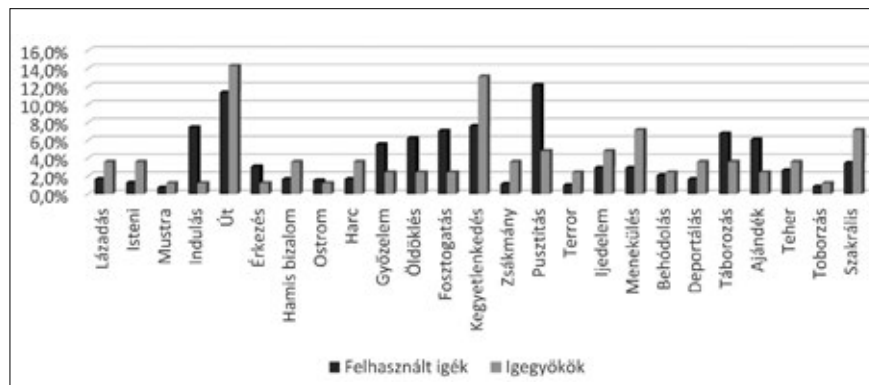
Az eddig ismertetett megfigyelések mellett fontos azt is megjegyezni, hogy az ismétlődések jelensége az elemzett szövegben nem érvényesül mindenütt maradéktalanul. Az asszír királyfeliratokban ugyanis – ahogy fentebb már említettem – nem minden funkcionális ige repetitív. Ezen a ponton érdemes elgondolkodni azon, hogy vajon hol és miért ragaszkodik a II. Aššur-nāšir-apli *Annales*-ének szövegezője bizonyos képeknél ugyanahhoz a szófordulathoz, más esetben pedig miért alkalmazza a hasonló jelentésű igék egész csokrát. Miért használja az *Utazás* témájában mindig ugyanazt a két igét az indulás és az érkezés kifejezésénél (*namāšu* – *qerēbu*), és miért variálja az igéket a kettő közé szerkezetileg beékelődő út bemutatásánál? Olybá tűnik, mintha a szövegnek meglenne a sarokpontjai, melyek mágikus dimenzióját kívánta volna az írók a legjobban hangsúlyozni (ezeket nevezhetjük ritualisztikus altémáknak). Más esetben pedig a szerző – némileg engedve a rituális nyelvezet kötött szorításából – mintegy elmeséli az események menetét (kézenfekvő, hogy ezeket meszerű altémákként jelöljük).²² Bár ilyenkor is ragaszkodik a struktúra nyújtotta kerethez – és ebből a szempontból egyik esetben sem szakad el teljesen a mágikus szférától –, de szinonimákkal tölti föl a megkövetelt pozíciót. Ezekben az esetekben nem annyira a szó szerinti, hanem inkább a kép szerinti ismétlés elve érvényesül.

Hogy megállapítsuk, mely altémákat hangsúlyoz leginkább az írók, meg kell néznünk, hogy mely szintaktikai egységek igéi szerepelnek a szövegben a leggyakrabban. A *Mustra* altéma igéje (*dekū*) 5 alkalommal ismétlődik II. Aššur-nāšir-apli *Annales*-ében, az *Indulást* kifejező *namāšu* azonban 54-szer. Ez a két szám csak akkor összehasonlítható egymással, ha az összes funkcionális ige arányában fejezzük ki. A kérdés tehát, hogy az összes funkcionális igéből (az *Annales* esetében 725-ből) hány százalékot tesz ki a *dekū* 5 referenciája, és hány százalékot a *namāšu* 54 előfordulása. Az így kapott két százalékos érték már összehasonlítható lesz (2. ábra).

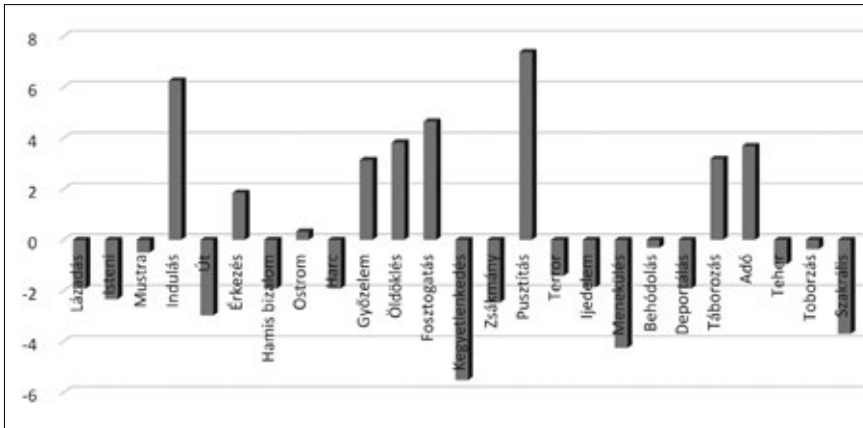
Az ábra sötétszürke oszlopai azt mutatják be, hogy az összes előforduló funkcionális igéből (tehát az előbb említett 725-ből) az adott altémák igéi hány százalékot érnek el. Az eredményből kiderül, hogy a szövegező az *Indulás* (7,4%), az *Út* (11,3%), a *Győzelem* (5,5%), az *Öldöklés* (6,2%), a *Fosztogatás* (7%), a *Kezdetlenkedés* (7,6%), a *Pusztítás* (12,1%), a *Tábor* (6,8%) és az *Adó* (6,1%) igéinél időz el a legszívesebben – ezek haladják meg a kritikus 4%-ot.

Az ábra világosszürke oszlopai az adott altémában használt igeigék számát mutatják be. Tehát magas az oszlop, ha sok igeigéket használ, például az *Útleírás* esetében (14,3%); illetve alacsony, ha kevés, vagy csak egy igeigéket ismételt, mint az *Indulás* igéi esetén (1,2%).

Minél magasabb az első oszlop, annál többször beszél a szöveg az adott altémáról, és minél alacsonyabb a második oszlop, annál kevesebb igével oldja ezt meg. Azt, hogy mely altémák ritualisztikusak, és melyek meszerűek, tehát hol használ kevés igét sokszor, és hol variálódnak az igék, azt a sötét- és a világosszürke oszlopok közötti különbség mutatja be. Ez matematikailag úgy mutatható ki, ha



2. ábra. Az *Annales* altémáinak százalékos aránya

3. ábra. Az *Annales* altémáinak standard deviációi

az összes felhasznált igék százalékos értékéből kivonjuk az igeigycsoportok százalékos értékét. A kapott szám matematikai értelemben nem százalék (bár két százalék különbségből deriválódik), hanem egy arányszám. A statisztika ezt az arányszámot standard deviációnak, azaz a zéró ponttól való eltérésnek nevezi. Ha egy oszlop a zéró ponttól lefelé növekszik, akkor meseszerű altémáról beszélhetünk. Ha a standard deviáció pozitív irányban növekszik, akkor ritualisztikus altémáról van szó (3. ábra).

Nézzünk meg néhány példát! A *Lázadás* altémája II. Aššur-nāšir-apli *Annalese* esetében -1,9-et kap, ami azt jelenti, hogy – habár 12 alkalommal beszél róla – a három váltakozó igeigycsoport (*kalū*, 'visszatart'; *nabalkutu*, 'áthág'; *tāru*, 'visszajut' a hír a lázadásról), ami ennek a képnek a kifejezésére hivatott, „mínuszba húzza” az altéma rituális jellegét. Így a lázadást a szövegező úgymond elmeséli. Az *Indulás*-nál azonban csak egy igét találunk (*namāšu*), amit 54-szer ismétel a hadjáratok során, ezért az arányszám értéke magas, 6,3. Így e szakasz jellege tipikusan rituális. A *Győzelem* (+3,1), *Öldöklés* (+3,8) és *Fosztogatás* (+4,7) szintaktikai egységeinél kettő, sőt a *Pusztítás*-nál (+7,4) négy igeigycsoport kerül használatba (*napālu*, *naqāru*, *šarāpu*), ezeket azonban olyan sokszor ismétli a szövegező, hogy az altéma jellege – a több igeigycsoport ellenére is – erősen ritualisztikussá válik.

Az altémák egy része tehát a szavak szó szerinti repetícióját, míg másik része a kép szerinti ismétlést részesíti előnyben. Persze kép és szó nem válik olyan radikálisan külön az ősi társadalmakban, mint a Kant utáni, pláne a „nyelvi fordulat” utáni európai és észak-amerikai gondolkodásban, sőt archaikus társadalmakban mondhatni mágikus azonosság áll fenn a kettő között.²³ Tehát nem érdemes a két kifejezési forma radikális szétválasztásról beszélni. A királyfeliratok képei és szavai egyaránt az asszírok számára létező világ befolyásolását szolgálták. A rendszer következetességét mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az ábra eredményei alapján – óvatosan – kijelenthető, hogy az asszírok szemében az *Utazás* (*Indulás*, *Érkezés*, valamint a *Táborozás*), a *Hódítás* (*Ostrom*, *Győzelem*, *Öldöklés*, *Fosztogatás*, *Pusztítás*) és a *Betagozás* (*Ajándékok fogadása*) olyan események voltak, melyek mágikus támogatása szó szerinti ismétlést követelt meg. A többi képben (az ellenség tevékenységében a *Lázadás*, a *Hamis bizalom*, a *Menekülés*; az asszír király esetében pedig elsősorban az *Út*, a *Kegyetlenkedés* és a *Szakrális aktus*) is jelen van valamilyen formában a ritualisztikus jelleg, de valamiért – a konkrét szavak helyett – a képek ismétlése iránti igény erősödik föl.

Következtetések

Mi következik e bonyolult matematikai elemzésből? Először is: az asszír királyfeliratok – ahogyan azt az állandó ismétlésekből láttuk – szorosan kapcsolódnak a mágia világához. Hiszen az ellenség legyőzése nemcsak stratégiai és logisztikai, hanem mentális feladat is, amit az ókori ember a mágia gyakorlásával biztosított. Az asszír királyfeliratok ilyenét értelmezése vizuális emlékekkel is alátámasztha-

kel. Sok katonáját élve fogtam el. Leromboltam, elpusztítottam (és) felégettem a várost.

^{56b–60a} Elfoglaltam Hudun városát a körülötte fekvő 30 településsel együtt. Tömegével mészároltam őket, elragadtam foglyaikat, marháikat (és) juhaikat, e településeket leromboltam, elpusztítottam, tűzben felégettem. Serdületlen fiaikat és lányaikat megégettem. Elfoglaltam Kiširtut, Šabīni (király) erődített városát a körülötte fekvő 10 településsel együtt. Tömegével mészároltam őket, elragadtam foglyaikat. Leromboltam, elpusztítottam, tűzben felégettem Bāra városát, valamint a Durā és Bunāsi városok felett uralkodó Kirtiāra településeit, egészen a Hašmar-hegy hágójáig. Leromboltam, elpusztítottam, tűzben felégettem (ezeket a városokat).

^{60b–65a} Az Araštua (által uralt) városoktól továbbindulva átkeltem a meredek, a harci szekerek és a csapatok számára járhatatlan Lāra és Bidirgi hegyek között húzódó hágón. Zamruhoz, a zamuai Ameka királyi városához értem. Ameka fegyvereim látványától és csatám erős (zajától) megijedvén, egy magas hegyre menekült. Palotájának javait (és) harci szekereit elragadtam. Zamruból továbbindulva átkeltem a Lallū-folyón. Az Etini-hegyre, nehéz terepre, amely a harci szekerek és a csapatok számára járhatatlan, s amelyen királyi elődeim közül senki nem járt, bizony felmentem. A király a csapataival együtt felment az Etini-hegyre. Elragadtam (Ameka) minden vagyonát: bronzeszközeit, bronzkádjait, bronzedényeit, bronztálgjait és bronzserpenyőit, palotája és raktárai minden kincsét. Visszatértem táboromba, s ott töltöttem az éjszakát.

^{65b–72a} Ebből a táborból továbbmenve, Aššur és Šamaš, támogató isteneim segítségével (Ameka) után eredtem. Az Edir-folyón bizony átkeltem, sokukat lemészároltam a hatalmas Sū és Elaniu hegyek között. Elragadtam minden vagyonát, bronzkádjait, bronzserpenyőit, bronzedényeit, bronzdészeit, rengeteg bronzeszközét, egy arannyal díszített tálal, marháit és juhait, megannyi értékét gyalog vittem el az Elaniu-hegyről. Megfosztottam őt lovaitól. Ameka – hogy életét mentse – felmászott a Sabua-hegyre. Leromboltam, elpusztítottam és tűzben felégettem Zamru, Arasidku, Ammaru, Parsindu, Ititu és Suritu erődített városokat, a körülöttük fekvő 150 településsel együtt romhalommá változtattam őket. Míg Parsindu városánál jártam, lovasaimmal és sorjalogysággommal kelepécét állítván egy tisztáson megöltem Ameka 50 katonáját. Levágtam a fejüket, és a palotájának udvarán álló fákra aggattam őket. 20 harcosa élve került a kezemre, őket a palotája falára feszítettem fel.

^{72b–76a} Zamru városából (csupán) a lovasaimat és sorjalogyságomat vittem magammal. Azokhoz a városokhoz vonultam, amelyek felett az Arzizu városából származó Ata uralkodott, s ameddig királyi elődeim közül még senki nem jutott el. Bevettem Arzizu (és) Arsindu

erődített városokat a körülöttük fekvő tíz településsel együtt, amelyek a meredek Nispi-hegyen feküdtek. Tömegével mészároltam (a lakosokat). Leromboltam, elpusztítottam és tűzben felégettem (a városokat), (majd) viszszertertem táboromba. Ekkor vettem át a hajukat nők módjára viselő Sipirmena ország lakóinak adóját: bronzból készült tabbilur,¹ bronzszegeket, bronztömböket.²

^{76b-84a} Zamru városából továbbindulván, a harci szekerek és a csapatok számára járhatatlan Lāra-hegyen vasfejszével vágtam, bronzcsá-kánnal döngöltem az utat. (Így) továbbhalhattam harci szekereimmel (és) csapataimmal. Lementem Tukulī-Aššur-ašbat városába, amit lullu nyelven Arrakinak hívnak. Fegyvereim ragyogásától és uralmam nagyságától megijedvén, Zamua valamennyi királya megragadta lábamat; adót és kihallgatási ajándékot: ezüstöt, aranyat, ónt, bronzot, bronzserpenyőket, színes ruhákat, lovakat, marhákat, juhokat és bort, a korábbinál nagyobb mértékben vettem ki rájuk. Munkaszolgálatukat Kalhuban teljesítik. Míg Zamuában voltam, Aššurnak, uramnak félelmes ragyogása elborította Hudunu, Hartišu, Hubušku és Gilzānu (országok uralkodóit), színem elé hozták adójukat és kihallgatási ajándékukat: ezüstöt, aranyat, lovakat, színes ruhákat, marhákat, juhokat és bort. Utánaeredtem a fegyvereim elől elmenekülőknél, akik a hegyekbe menve az Aziru és a Simaki hegyek között elrejtöztek, Mesu városát megerődítették. Leromboltam és elpusztítottam az Aziru-hegyet, hulláikat a Simaki-hegytől a Turnat folyóig halomba raktam. Lemészároltam 500 harcosukat, (vagyonukat) gazdag zsákmányként elragadtam, a városokat felégettem.

^{84b-86a} Ekkor Zamuában elenyészett és rommá lett Atlila városa, amit (annak idején) még Sibir,³ Babilón királya is elfoglalt. Aššurnāšir-apli, Asszír királya újjáépítette. Fallal kerítettem, egy palotát építettem királyi rezidenciának, minden eddiginél fényesebben díszítettem. Felhalmoztam belsejében a (környező) vidékről származó gabonát és szalmát. Dūr-Aššurnak⁴ neveztem el.

Vér Ádám fordítása⁵



1. kép. A balawati kapupánt részlete
(Schachner 2007, 56–59, 10. tábla 49–52 nyomán)

tó. Épp egy ilyen mágikus rituálét láthatunk a balawati kapupántok egyik bronzfrízén (1. kép).²⁴ Jól kivethető a meghódított ellenséges területen készüléfében lévő sztélé vagy szikladombormű (*šalmu*),²⁵ mely mögött egy barom szakrális föláldozása zajlik. Írás és rituálé szorosan összekapcsolódik egymással.²⁶

Másrésről: a szó szerinti (ritualisztikus) és a kép szerinti (meseszerű) ismétlések arról is árulkodnak, hogy az asszír királyfeliratok hadjárat-narrációi szóban hagyományozódtak az asszír társadalomban. Nem azért, mert fölolvasták a királyfeliratokat, és így ismertté vált az emberek előtt a tartalmuk (bár mint lehetőség ez sem kizárható); épp ellenkezőleg: mivel a hadjáratok elbeszélésének struktúrája eleve megvolt az asszír társadalomban, az írások nem tettek mást, mint hogy beemelték azt a királyfeliratokba. Így bár az asszír királyfeliratok nyilvánvalóan írástudók alkotásai, keletkezésükre a társadalom alapvetően szóbeli jellege nyomta rá a bélyegét.

A harmadik és egyben utolsó megjegyzésem nem következtetés, inkább kérdés, mely a kutatás további irányát határozhatja meg. Az, hogy mikor és miért használ ritualisztikus, más esetben pedig meseszerű megjelenítést egy ilyen szöveg, nehezen megválaszolható. Tisztán kirajzolódik ugyan a következetes rendszer, de a pontos okok rejtve maradnak. Annyi azonban bizonyos, hogy a megoldáshoz – meglátásom szerint – még sok királyfeliratot, palotadomborművet és mágikus szöveget kell elemeznünk, és jobban meg kell értenünk az asszír ember – a miénktől radikálisan különböző – gondolkodásmódját, asszociációs hálóját, amihez rokon tudományok – a vallástudomány, az antropológia – bevonása, no és persze egy nagy adag intuíció szükségeltetik még.

¹ A *tabbilur* szó hapax, a teljes akkád nyelvű corpusban egyedül itt szerepel, nemigen lehet megmondani, mit jelenthet.

² A ZABAR *ša₂-ri-a-te* szó hapax, jelentését az arámi *šārītā* szó alapján adja meg a chicagói akkád szótár (CAD Š/2, sub. *šārītu*).

³ Sibir talán azonos Simbar-Šipak (Kr. e. 1024–1007) babilóni uralkodóval.

⁴ Az akkád név jelentése: „Aššur erődje/fala”.

⁵ A fordítás első megjelenése: Vér 2018, 231–235.

Jegyzetek

- 1 Az „asszociációs háló” jelenségét különböző kifejezésekkel próbálják megragadni a kutatók: „cognitive environment”, „intertextual echo”, „common Wortfeld”, „patterns of meaning”, „matrix of associations” stb. Bővebben lásd Walton 2007, 21.
- 2 Ha végigszkenneljük a ló és a szamár bibliai referenciáit, akkor azt látjuk, a fogalmak a mienkéhez képest épp fordítva vannak be-
kötve a héber ember asszociációs hálójába. A szamár okos, kitartó, megbízható és nemes állat (Gen 49:14; Lev 22:23; Zak 9:9); ezzel szemben a ló megbízhatatlan, vad, harcias és buta (Ex 15:1; Deut 17:16; Zsolt 32:9). Vö. Szigeti 1966.
- 3 A szóbeli és írásbeli társadalmak gondolkodásmódja közötti különbséghez lásd Ong 2010. Az ókori Mezopotámia orális jellegéről: Russel 1991, 254–255; Árvai 2014b.
- 4 A témához lásd Oppenheim 1960; Russel 1991, 238–240.
- 5 Kahneman 2013, 80–82.
- 6 Kalla 2003. Bár ő nem kifejezetten a mintázatok ismétlődésével foglalkozik, de azzal, hogy hangsúlyozza a társadalmi rang vagy etnikum egységes öltözködési szokásait, indirekt módon mégis utal erre.
- 7 Ez persze ókori társadalmak esetén nem, vagy csak igen korlátozott mértékben kutatható, de megléte bizonyosnak mondható. Győzelmi énekek szövege azonban olykor ismert. Vö. Vér 2020, 37.
- 8 Dūr-Šarrukīn példáján illusztrálva a jelenséget lásd Árvai 2014b, 29–31.
- 9 Az ókori Mezopotámiában ismét nehezen kutatható téma. Általánosságban ehhez lásd Tannen 2007, 48–62.
- 10 Vogelzang 1996, 168–169; Veldhuis 1999.
- 11 Crystal 1998, 205; Lévi-Strauss 2001, 29.
- 12 Eliade 1998, 11.
- 13 Propp 2005, 27–28.
- 14 Több bibliai könyv esetében is – bár számunkra írásos formában ismertek – visszakövetkeztethető az oralitásból fakadó strukturáltság. Ruth könyvéhez lásd: Hongisto 1985; a Prédikátor könyvéhez: Árvai 2012; a Jelenések könyvéhez: Szigeti 2007, 54–67. A belga születésű francia antropológus, Claude Lévi-Strauss (1908–2009) számos premodern mítosz szerkezetét tárta föl, melyek segítségével a strukturalizmus elméleti keretében ágyazta azokat, vö. Lévi-Strauss 2001, 164–183.
- 15 Árvai 2021, 26–30.
- 16 A szöveg filológiai kiadását lásd Grayson 1991, A.0.101.1.
- 17 A hódoló csók (*našāqu*) momentuma ebben a korban még nem kerül kifejezésre (III. Tukultī-apil-Ešarránál és II. Šarrukīnnál jelenik meg először), de későbbi feliratokból visszakövetkeztethetünk, hogy erről a ceremóniáról van szó: „Adóját: díszes lószerszámokkal járomba fogatolt lovakat, szarvasmarhákat és juhokat elém hozván, a lábamat megcsókolta” (*iššiq šēpīja*). Niederreiter 2019, 131, 36.
- 18 A mikrostrukturális rendszerről részletesen lásd Árvai 2022.
- 19 Ebből a szempontból a királyfeliratok formája (morfológiája) a mesék szerkezetével mutat rokonságot, melyekről Propp (2005, 28) ugyanezt állapítja meg: „egyfelől bámulatos szingizmagdság, változatosság és tarkaság, másfelől viszont hihetetlen egyöntetűség és monotonia jellemzi őket”.
- 20 Bleibtreu 1983.
- 21 Árvai 2014a, 15–18.
- 22 Fontos megjegyezni, hogy a címben is szereplő „meseszerű” és „ritualisztikus” jelzők félrevezetőek lehetnek. Nem meséről van szó abban a szűkebb értelemben, amely egy népi történetet mondana el. Másrészt azonban a jelenség épp Propp kutatásával mutat rokonságot, aki orosz népmeséket elemzett. Ráadásul ha nem is a népmese értelmében, de az asszír királyfeliratok esetében is valamiféle narratívával van dolgunk, melynek gyökerei éppenséggel visszanyúlhattak népi eredetre is. Vö. Árvai 2021, 229–238.
- 23 Benczik 2006, 13; Ong 2010, 71.
- 24 Vö. Vér 2020, 19–26.
- 25 A *šalmu*-k funkciójáról lásd Colbow 2000.
- 26 Shafer 2007.

Bibliográfia

- Árvai T. K. 2012. „A repetíció funkciója a Prédikátor könyvében”: *Theologiai Szemle* 55, 68–83.
- Árvai T. K. 2014a. „Asszír határain túl. Az ellenség képe az újasszír királyfeliratokban”: Buhály A. – Reszler G. – Szoboszlai Gy. (szerk.): *Falak és választóvonalak a történelemben*. Nyíregyháza, 15–31.
- Árvai T. K. 2014b. „A redundancia információs funkciója az újasszír társadalomban”: *Világtörténet* 36/4, 27–51.
- Árvai T. K. 2021. *Redundancia és struktúra az asszír királyfeliratok hadjáratleírásaiban*. Doktori disszertáció. Pécs.
- Árvai T. K. 2022. „Adó- és zsákmánylisták az Újasszír Birodalom első felének királyfelirataiban”: *Belvedere Meridionale* 34/2, 33–44.
- Benczik V. 2006. *Jel, hang, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez*. Budapest.
- Bleibtreu, E. 1983. „Kulthandlungen im Zeltlager Sanheribs”: I. Seybold (szerk.): *Meqor Hajjim. Festschrift für Georg Molin zu seinem 75. Geburtstag*. Graz, 43–52.
- Colbow, G. 2000. „Anbringungsorte neuassyrischer Felsreliefs – Bedeutsame Räume in der Königspropaganda?»: *Iranica Antiqua* 35, 1–19.
- Crystal, D. 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest.
- Eliade, M. 1998. *Vallási hiedelmek és eszmék története I*. Budapest.
- Grayson, A. K. 1991. *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114–859 BC)*. (RIMA 2.) Toronto.
- Hongisto, L. 1985. „Literary Structure and Theology in the Book of Ruth”: *Andrews University Seminary Studies* 23, 19–28.
- Kahneman, D. 2013. *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest.
- Kalla G. 2003. „Mezopotámiai öltözködés”: *Ókor* 2/4, 13–22.
- Lévi-Strauss, C. 2001. *Strukturális antropológia I*. Budapest.
- Niederreiter Z. 2019. „»Assurnak, az istenek atyjának, a nagy úrnak...« II. Sarrukín beszámolója a VIII. hadjáratról (Kr. e. 714) (Bevezetés és fordítás)”: *Antik Tanulmányok* 63, 115–144.
- Propp, V. J. 2005. *A mese morfológiája*. Budapest.
- Ong, W. J. 2010. *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása*. Budapest.
- Oppenheim, A. L. 1960. „The City of Assur in 714 B.C.”: *Journal of Near Eastern Studies* 19, 133–147.
- Szigeti J. 1966. „A ló művelődéstörténeti képe a Szentírásban”: *Theologiai Szemle* 9/7–8, 224.
- Szigeti J. 2007. *A Jelenések könyve. Az ütélet hírnöke vagy a remény üzenete?* Budapest.
- Russell, J. M. 1991. *Sennacherib’s Palace without Rival at Nineveh*. Chicago–London.

- Schachner, A. 2007. *Bilder eines Weltreiches. Kunst- und kulturhistorische Untersuchungen zu den Verzierungen eines Tores aus Balawat (Imgur-Enlil) aus der Zeit von Salmanassa III., König von Assyrien.* (Subartu 20.) Turnhout.
- Schafer, A. 2007. „Assyrian Royal Monuments on the Periphery. Ritual and the Making of Imperial Space”: J. Cheng – M. H. Feldman (szerk.): *Ancient Near Eastern Art in Context. Studies in Honor of Irene J. Winter by her Students.* (Culture and History of the Ancient Near East 26.) Leiden–Boston, 133–159.
- Tannen, D. 2007. *Talking Voices. Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse.* Cambridge et al.
- Veldhuis, N. 1999. „The Poetry of Magic”: T. Abusch – K. van der Toorn (szerk.): *Mesopotamian Magic. Textual, Historical, and Interpretative Perspectives.* Groningen, 35–48.
- Vér Á. 2018. *Az Újasszír Birodalom keleti tartományai.* (Ókor – Történet – Írás 6.) Budapest–Pécs.
- Vér Á. 2020. *A triumphus Assziriában.* Budapest.
- Vogelzang, M. E. 1996. „Repetition as a Poetic Device in Akkadian”: M. E. Vogelzang – H. L. J. Vanstiphout (szerk.): *Mesopotamian Poetic Language. Sumerian and Akkadian.* (Cuneiform Monographs 6.) Groningen, 167–182.
- Walton, J. H. 2007. *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament. Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible.* Nottingham.